

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 7 - Number: Special Issue (Özel Sayı) 3, p. 93-102, May 2023

Eski Anadolu Türkçesinde Sadece Issı “Sıcak” mı Vardı?* ** *Was Only Issı “Hot” in Old Anatolian Turkish?*

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.1199236>

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliř Tarihi /
Article Arrival Date
04.11.2022

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
03.03.2023

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
31.05.2023

Asya Studies

Doç. Dr. Erkan Salan
Aydın adnan Menderes Üniversitesi,
İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
salanerkan@yahoo.com

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0002-4052-1121>

* “COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” beyanları: Bu makale için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

** Bu çalışma, 20-22 Ekim 2022 tarihleri arasında Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi ev sahipliğinde düzenlenen “14. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu”nda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

Öz

Eldeki verilere göre bugünkü Türkiye Türkçesinin dayandığı ve Oğuz lehçesinin yazı dili hâline geldiği ilk tarihî dönem Eski Anadolu Türkçesidir. Eski Anadolu Türkçesi sahip olduğu dil zenginliğiyle hem Türkiye Türkçesi ağızlarının hem de standart Türkiye Türkçesinin oluşup gelişmesinde son derece önemli bir yere sahiptir. Bu bakımdan söz konusu dönem, geçmişten bugüne pek çok dil incelemesinin konusu olmuş ve olmaya da devam etmektedir. Buna karşılık gerek söz dizimi ve söz varlığı gerek ses ve biçim bilgisi gerekse yazım özellikleri bakımından çözüme muhtaç pek çok sorunun hâlâ güncelliğini koruyor olması yeni bilimsel çalışmaları da gerekli kılmaktadır. Eski Anadolu Türkçesi üzerine yapılan bilimsel çalışmalarda, “sıcak” anlamıyla kullanılmış olan issi ve ıssı şeklinde iki sözcük göze çarpmaktadır. Tarama Sözlüğü’ne ve pek çok bilimsel çalışmaya göre sadece issi; bazı bilimsel çalışmalara göreyse sadece issi vardır. Hatta sözcüğün issi olduğu yönündeki yaygın kabul, bazı metin yayımlarında sözcük ince ünlülü ek (+lik) almasına rağmen dönemin diline aykırı olarak ıssılık / ıssılık şeklinde okumaların da ortaya çıkmasına yol açmıştır. Ancak bahsedilen dönemde yazılan eserlerin geneli dikkate alındığında aynı kökten gelen issi ve ıssı şeklinde iki farklı biçimin kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu duruma bağlı olarak hazırlanmış olan çalışmada, issi ve ıssı biçimlerinin varlığı ortaya konulmuş; burada aslı ve yaygın biçimin issi olduğuna ve ıssı biçiminin ise sonradan sınırlı çevreye özgü birtakım ağızlarda farklı söyleyiş biçimi olarak ortaya çıkmış olabileceğine dikkat çekilmiştir. Bu sayede issi ve ıssı sözcükleri hem yapılacak olan metin okumalarında hem de söz varlığı incelemelerinde daha sağlıklı değerlendirilmiş olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Eski Anadolu Türkçesi, İssi, Issı, Yazım, Söz Varlığı

Abstract

According to the available data, the first historical period on which today's Turkey Turkish is based and Oghuz dialect became the written language is Old Anatolian Turkish. Old Anatolian Turkish, with its rich language, has an extremely important place in the formation and development of both Turkey Turkish dialects and standard Turkey Turkish. In this respect, this period has been and continues to be the subject of many language studies from past to present. On the other hand, the fact that many problems that need to be solved in terms of syntax and vocabulary, phonetic and morphology and spelling features are still up-to-date require new scientific studies. In the scientific studies on Old Anatolian Turkish, there are two words, issi and ıssı, which are used with the meaning of "hot". According to the Tarama Sözlüğü and many scientific studies, only issı; according to some scientific studies, there is only issi. In fact, the widespread acceptance that the word is ıssı has led to the emergence of readings as ıssılık / ıssılık, contrary to the language of the period, although the word has a thin vowel suffix (+lik) in some text publications. However, considering the generality of the works written in the mentioned period, it is understood that two different forms were used, namely issi and ıssı, which come from the same root. In the study, which was prepared depending on this situation, the existence of issi and ıssı forms were revealed; It has been pointed out here that the main and common form was issi and that the ıssı form may have emerged as a different utterance in some dialects specific to a limited environment. In this way, the words issi and ıssı will be evaluated more soundly both in the text readings and vocabulary analysis.

Keywords: Old Anatolian Turkish, Issi, Issı, Spelling, Vocabulary

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Salan, E. (2023). Eski Anadolu Türkçesinde Sadece Issı “Sıcak” mı Vardı? *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 7(Special Issue / Özel Sayı 3), 93-102.

GİRİŞ

Eski Anadolu Türkçesi sahip olduğu dil özellikleri ve zengin söz varlığıyla pek çok araştırma(cı)nın ana konularından biridir. Geçmişten bugüne sözü edilen döneme ait birbirinden kıymetli eserler gün yüzüne çıkarılmış ve yayımlanmış; bu eserler sayesinde dönemin dili ve sorunları üzerine önemli çalışmalar yapılmış ve yapılmaya da devam etmektedir. Bu bakımdan araştırmalarda gelinen seviye önemlidir. Ancak ortaya çıkarılan ve dil bakımından işlenilmesi gereken çeşitli eserler; gerek söz dizimi ve söz varlığı gerekse yazım, ses ve biçim özellikleri konusunda yeni çalışmaların yapılmasını zorunlu hâle getirmektedir. Bu kapsamda döneme özgü söz varlığı unsurlarının ve bunlarla ilgili sorunların farklı bilimsel bakış açılarıyla değerlendirilmesinde fayda görülmektedir. İncelenen döneme ait eserlerde karşılaşılan ve aynı kökten gelen *issi* ve *ıssı* biçimleri ele alınmaya muhtaç konumdadır.

Eski Anadolu Türkçesi üzerine yapılan bilimsel çalışmalarda, “sıcak” anlamıyla kullanılmış olan *issi* ve *ıssı* şeklinde iki sözcükle karşılaşılmaktadır. Ancak *Tarama Sözlüğü*’ne ve pek çok bilimsel çalışmaya göre sadece *ıssı* (Mansuroğlu, 1988: 254; Gülsevin, 1989: 608; Turan, 1992: 819, 820; Timurtaş 1994: 61; Argunşah, 1999: 395; Yavuzarslan, 2002-II: 989; Şahin, 2007: 151-152; TDK, 2009-III: 1979-1982; Turan, 2017: 150); bazı bilimsel çalışmalara göre ise *issi* vardır (Tietze, 2009: 416; Özek, 2015: 224; Murad, 2019: 189). Hatta sözcüğün *ıssı* olduğu yönündeki yaygın kabul, *kefle* yazılan (+*lik*) ek almasına rağmen dönemin diline aykırı olarak *ıssılık* / *issilik* şeklindeki okumaları da beraberinde getirmiştir (Şahin, 2007: 65, 76, 90; İlhan, 2009: 133; Baran, 2019:95¹; Topal, 2020: 173); üstelik *issi* biçiminin *Tarama Sözlüğü*’nde verilen *ıssı*’dan geldiği de düşünülmüştür (İlhan, 2009: 249). Bununla birlikte *issi* “sahibi” ve *issi* “sıcak” şeklindeki sözcükler, anlam göz ardı edilerek muhtemelen biçimsel ortaklıktan ve *issi* “sıcak” biçiminin olmadığı kabulünden dolayı yer yer birbirine karıştırılmıştır². Oysa bu sözcükler köken ve anlam bakımından birbiriyle ilgili olmayan sözcüklerdir³. Bazen aynı eserde aynı sözcüğün, tutarsızlık oluşturmasına rağmen hem *ıssı* hem de *issi* olmak üzere iki biçimli okunduğu görülmektedir (Yelten, 1998: 200, 251, 343; Yavuz, 2000-II/1: 370, 413; Canpolat ve Önler, 2007: 55; Sarıkaya, 2019: 144, 175, 178). Eski Anadolu Türkçesinde fonetik varyantlaşmaya uğrayarak iki biçimli hâle gelmiş olan sözcüğün gerek okunma tercihleri gerekse anlamlandırılması konusundaki sorunlar, metin yayımlarında ve dil incelemelerinde yanlış kanaatlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Çözümüne muhtaç olan söz konusu manzara, *issi* ve *ıssı* biçimlerinin ele alınmasını gerekli hâle getirmiştir. *İssi* ve *ıssı* biçimleri; çalışmaya konu olan dönemde yazılmış eserlerden alınan örneklerle yazım, köken ve anlam bakımından “İnceleme” bölümünde değerlendirilmiştir.

İNCELEME

İssi ve *İssının* Yazımı

İssi ve *ıssı* biçimlerinin Eski Anadolu Türkçesindeki yazılış şekillerinde çeşitlilik göze çarpar. Her iki biçim de genellikle *esreli elif+şeddeli sin+esreli ye* ile yazılır. Ancak çok daha seyrek olarak *esreli elif+şeddeli ve esreli sin, esreli ve hemzeli elif+şeddeli sin+esreli ye* gibi farklı şekillerle de işaretlenebilmektedir. Bunlara ek olarak *ıssı* sözcüğünün nadiren *sad* (ص) ile yazılabildiği de görülür. Bu yazım şekillerinden hareketle *ıssı* ve *issi* sözcüklerini *sadlı* yazım dışında birbirinden ayırabilmek mümkün görünmemektedir. Her iki sözcük de genel olarak aynı şekilde yazılmıştır. *Sadlı* yazımların yerine *sinli* yazımların oldukça sık tercih edilmiş olması, *issi* biçiminin yaygınlaştığı yönünde bir işaret olarak değerlendirilebilir.

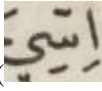
... zīrā *issi* () olıcağ beden süst olur ... (Birnbaum, 1981: 170 [59b/2-3]) “... zira (hava) sıcak olunca beden gevşer ...”

... ve zātü’l-ceneb didükleri *ıssı* () veremdür ... (Çağırın, 1992: 678 [52b/1]) “... zātü’l-ceneb dedikleri ateşli veremdir ...”

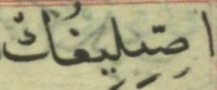
¹ Bu eserde sözcük, *issiliginden* okunması gerekirken *ıssılığından* okunmuş (Baran, 2019: 95); Dizin’de de *ıssılık* biçiminde madde başı yapılmıştır (Baran, 2019: 359).

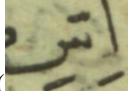
² Örneğin *Şeyhoğlu Sadru’d-dîn Mustafâ*’nın tercüme ettiği *Kâbûs-nâme*’de “sıcaklıkla” anlamında kullanılmış olan *issiligile* sözcüğü (Doğan, 2016: 179 [96a/3]), eserin dizininde “*issilik*: Sahiplik, maliklik 96a/3.” şeklinde verilmiştir (Doğan, 2016: 255).

³ *İssi* “sahibi” ve *issi* “sıcak” sözcüklerinin aynı kökten geldiği (Karasoy, 2013: 82) de düşünülmüştür.

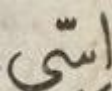
... ‘alîli *issi* () *kuma gömesin ya issi* () *hammâma koyup çok derledesin ...* (Cerrâhiyye-i İlhâniyye, 94b/15-16) “... hastayı sıcak kuma göm veya sıcak hamama sokup çok terlet ...”

... eger *issi* () *olursa ıssılığı gidince akıdasın ...* (Cerrâhiyye-i İlhâniyye, 158a/2) “... eğer (kan) sıcak olursa sıcaklığı gidene kadar akıtmalısın ...”

odı gör kim yüregünge yanadur / ıssılığuy () *od degül mi yâ nedür* (Âşık Paşa, Garib-nâme, 73b/1) “Yüreğinde yanmakta olan ateşi gör, sıcaklığın ateş değil de nedir!”

zîre taş u taş aña mâni’dürür⁴ / ıssı () *şovuk hem anuy yolın urur* (Âşık Paşa, Garib-nâme, 23a/2) “Zira dağ ve taş ona engel olur, soğuk ve sıcak da onun yolunu keser.”

... *issi* () *günlerde issi* () *ta ‘âmlar yemekden olur ...* (Canpolat ve Önler, 2007: 316 [56a/3]) “... sıcak günlerde sıcak yemekler yemekten olur ...”

havâ issi () *idi ...* (Fahrî, Hüsrev ü Şîrîn, 143a/4) “Hava sıcaktı ...”

... *andan issi⁵* () *yire gir birez otur ...* (Doğan, 2016: 36 [36a/7-8]) “... ondan sonra sıcak yere gir ve biraz otur ...”

... *issi* () *şunuş buhârına dutalar ...* (Bayat, 2005: 561 [84b/11]) “... sıcak suyun buharına tutsunlar ...”

... *ferci hem issi* () *ve hem tar eyler ...* (Bayat, 2005: 598 [121b/7-8]) “... ferci hem ısıtır hem de darlaştırır ...”

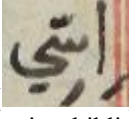
Garib-nâme’nin farklı nüshalarında, aynı beyitte yer verilmiş olan *ıssı* ve *issi* biçimlerinin müstensihlerin tercihlerine bağlı olarak farklı şekillerde yazılabildiği görülür:

ıssı () *olsa yokdurur korkuları / şovuğ olsa korkudımız buları* (Âşık Paşa, Garib-nâme, 255b/4) “Bunlar, sıcaktan ve soğuktan korkmazlar.”

ıssı () *olsa yokdurur korkuları / şovuğ olsa korkudımız buları* (Yavuz, 2000-II/1: 370 [92b/8]) “Bunlar, sıcaktan ve soğuktan korkmazlar.”

⁴ *durur* yapısının ekleşmesi hakkında bilgi için bk.: Salan, 2022: 373-387.

⁵ Örneğin alındığı eserde *ıssı* şeklinde okunmuştur (Doğan, 2016: 122).

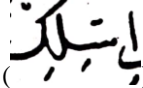
issi () *olsa yokdurur korkuları / şovuk olsa korkudımar buları* (Âşık Paşa, Garib-nâme, Universitätsbibliothek Leipzig, 223a/14) “Bunlar, sıcaktan ve soğuktan korkmazlar.”

İssi ve İssi Biçimlerinin Tespitinde Başlıca Etken Olarak Ekler

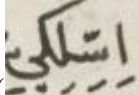
Aynı sözcüğe ait fonetik çeşitliliğin veya varyantlaşmanın anlaşılması için sözcüğün yazımından herhangi bir tespit çıkarmak genellikle mümkün görünmemektedir. Bu durumda herhangi bir eserdeki biçimin *ıssı* mı yoksa *issi* mi olduğunu anlayabilmek için sözcüğün aldığı eklerle dikkat etmek gerekir. Bu ekler, sözcükteki ünlüyü kalınlık-incelik (önlük-artlık) bakımından belirleyici özellikte olmalıdır yani ince ve kalın karşılığı olan ünsüz harflerden biriyle yazılmalıdır. Çalışmaya konu olan biçimlere getirilen {+rak / +rek} ve {+lık / +lik} ekleri belirtilen özelliğe sahiptir.

{+lık, +lik}

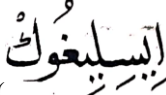
Eski Anadolu Türkçesinde aynı sözcük hem *+lık* hem de *+lik* biçimiyle kullanılmıştır, yani sözcük hem kalın hem de ince ünlülü ek almıştır. Bu durum, sözcükte *issi* ve *ıssı* olmak üzere fonetik varyantlaşmanın meydana gelmiş olduğuna işaret eder. *İssilik* biçimi oldukça yaygın ve sık kullanılmışken *ıssılık / ıssılık* biçiminin çok seyrek tercih edildiği görülmektedir:

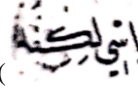
... *sovuk olucağ gerek kim sen dağı issilik* () *koyasın* (Birnbaum, 1981: 170 [59b/4]) “... (hava) soğuk olduğu zaman sen de sıcaklık ekle (... havayı biraz ısıt).”

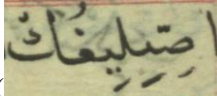
... *issiligi* () *şol miqdâr ola kim içine barmaq şokıcağ barmaq korkmaya ...* (Cerrâhiyye-i İlhâniyye, 23a/11) “... sıcaklığı, içine parmak sokunca parmağı yakmayacak kadar olmalı ...”

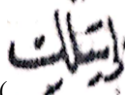
odı gör kim yüregünde yanadır / issiligu () *od degül mi yâ nedir* (Yavuz, 2000-I/1: 380 [95b/7]) “Yüreğinde yanmakta olan ateşi gör, sıcaklığın ateş değil de nedir!”

eger ol kar depe degülmiseydi tamâmet dünyâ kavmi şamu issiligine () *göyener helâk olalardı* (Karasoy, 2013: 153 [17b/13-14]) “Eğer o kar tepe olmasaydı dünyadaki bütün insanlar cehennem sıcaklığıyla yanıp helak olurlardı.”

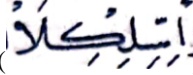

odı gör kim yüregünde yanadır / ıssiligu () *od degül mi yâ nedir* (Âşık Paşa, Garib-nâme, 73b/1) “Yüreğinde yanmakta olan ateşi gör, sıcaklığın ateş değil de nedir!”

... *tene issilik* () *virür ...* (Canpolat ve Önler, 2007: 247 [21b/3]) “... tene sıcaklık verir ...”

... *suyı savuklığıla toprağa ulaşırdı ve yumşaklığıla yile ulaşırdı ve yili yumşaklığıla suya ulaşırdı*

ve *issiligile*⁶ () *oda yalıya ...* (Doğan, 2016: 96 [96a/2-3]) “... suyu soğuklukla toprağa, yumşaklıkla yile ulaştırdı ve yeli yumşaklıkla suya, sıcaklıkla ateşe ulaştırdı ...”

⁶ Örneğin alındığı eserde sözcük “sahiplik, maliklik” şeklinde anlamlandırılmıştır (Doğan, 2016: 255) ancak cümlede “sıcaklık” anlamında olduğundan ilgili kısım düzeltilmeye muhtaçtır. Ayrıca araştırmacı tarafından *ıssı* olarak okunan ve “sıcak; sıcaklık, ısı” şeklinde anlamlandırılan sözcüğün (Doğan, 2016: 250) de *issi* olduğunu belirtmek gerekir.

ve şu üzerinde yili yaratmışdur anuñ dañı iki keyfiyyeti var biri yumşaklık biri **issilik** (استیلك) (Akkadioğlu, Kâbûs-nâme Tercümesi, 91a/8) “Ve suyun üstünde yeli yaratmıştır, onun da yumuşaklık ve sıcaklık olmak üzere iki özelliği vardır.”

Kitâbu'l-Müntehab fi't-Tıb (Bayat, 2005) adlı eserde sözcüğün, hem *+lık* hem de *+lik* biçimiyle kullanılabilirdiği, yani hem *kafla* hem de *kefle* yazılmış biçimi alabildiği görülür. *{+lık}* ekli kullanımın bir örneği, *{+lik}* ekli kullanımın beş örneği vardır (Bayat, 2005: 245, 251). Bu örnekler, eserin müstensihinin ağzında veya bulunduğu çevrede *ıssı* ve *ıssi* olmak üzere her iki biçimin de kullanılabilirdiğini veya müstensihinin her iki biçime de vâkıf olduğunu düşündürür. Bununla birlikte müellif ve müstensihe ait iki farklı kullanımın nüshaya yansımış olma ihtimalini de dikkate almayı gerektirir. Ancak *ıssılık* biçiminin tek örnekte; *issilik* biçiminin ise daha fazla olmak üzere beş örnekte kullanılmış olması, *ıssi* biçiminin yaygınlığının bir işareti olarak yorumlanabilir. Bu durum, eserdeki eksiz biçimlerin (Bayat, 2005: 245) *ıssi* olabileceğini düşünmeye imkân verir. Pek çok farklı tıp eserinde *issilik* biçiminin kullanılmış olması⁷ da belirtilen düşüncüyü destekler. Farklı bir görüş olması açısından *-yanlış yazım değilse-* bir örnekte (*ıssılık*) damak uyumunun bozulmuş olma ihtimali de dikkate alınabilir.

... baş ağrırısı ve **ıssılığula** (استیغلا)) tutuşurısa ... (Bayat, 2005: 558 [82a/8]) “... baş ağrırısı ve sıcaklığı artarsa ...”

... ya 'nî bedenün tışrasından gelür oduñ **issiligi** (استیلكی) gibi karuñ şavuklığı gibi ... (Bayat, 2005: 525 [49a/12-13]) “... yani bedeninin dışından gelir, ateşin sıcaklığı, karın soğukluğu gibi ...”

... gün ortasınun **issiliginden** (استیلكیندن)) ve gicenün şavukından sakınmak gerek ... (Bayat, 2005: 543 [66b/11-12]) “... öğle vaktinin sıcaklığından ve geceğinin soğukluktan sakınmak gerek ...”

{+rah, +rek}

Bergamalı Kadri, *Müeyyessiretü'l-Ulûm* adlı eserinde *Şol kelime ki hıffet üzre telaffuz olunur anuñ gibilerde rek getirürüz, ol kelime ki şıklet üzre teleffuz oluna, anuñ gibilere rağ getirürüz* (Karabacak, 2002: 40) ifadesiyle hafifçe veya kolay telaffuz edilen yani ince ünlülü sözcüklere *{+rek}*, ağır veya zor telaffuz edilen yani kalın ünlülü sözcüklere *{+rağ}* biçiminin getirildiğini vurgular. *{+rek}* ekiyle kullanılan sözcüğün *ıssı* değil *ıssi* olduğu anlaşılmaktadır. Taranan metinlerde *ıssi* sözcüğünün genellikle *ıssirek* şeklinde *{+rek}* eki almış kullanımlarıyla karşılaşılırken *ıssı* sözcüğünün *ıssırağ* / *ışşırağ* şeklinde *{+rağ}* ekiyle kullanımına pek rastlanmaz. Ahmedî'nin *Tervîhü'l-Ervâh* adlı eserinde tek örnekte *ıssırağ* “daha sıcak” biçimi kullanılmıştır (Özer, 1995⁸: 64). Dolayısıyla *ıssirek* biçiminin kullanıldığı eserlerde eksiz biçimin de *ıssi* olduğu ve *ıssi* okunması gerektiği söylenebilir⁹.

demür gönlinden elde **ıssirekdi** (استرکدی) / külünge taşı şan yumşak çörekdi (Fahrî, Hüsrev ü Şîrîn, 44b/4) “Demir, gönlünden ziyade elinde daha sıcaktı; sanki külünge taşı yumşak çörekti.”

... ol balğamlaruñ **ıssiregi** (استرگی)) ve kururağıdur ... (Erdoğu Doğu, 2016: 475 [7a/3-4]) “... o (tuzlu balgam), balgamların daha sıcak ve kuru özellikte olanıdır ...”

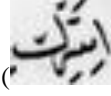
⁷ *Cerrâhiyye-i İlhanîyye*, 23a/11; Önl, 1990: 10; Şahin, 1994: 204; Özçelik, 2001: 37; İlhan, 2009: 249; Yaylagül, 2010: 167; Erdağı Doğu, 2013: 174; Aynacı, 2014: 269; Erdağı Doğu, 2016: 251-252.

⁸ *Issılık / ıssılık* “sıcaklık” biçimlerinin de kullanıldığı bu eserde (Özer, 1995: 1369), sözcüğün sadece kalın sıradan ünlü taşıyan ek aldığı görülür.

⁹ *Issı* okunması gereken eksiz biçimin, *{+lik}* ve *{+rek}* ekini almasına rağmen *ıssı* okunduğu çalışmalar (Önl, 1990: 205; Turan, 1992: 819, 820, 839) da vardır.

yılan balık *issirekdür* (إسیرهک) *erlik şuyın arturur* ... (Canpolat ve Önler, 2007: 209 [2b/15])
“Yılan balığı (eti) daha sıcak özelliktedir, er suyunu (spermi) artırır ...”

... *issi günde aşu şovudup yiyeler şovuk günde issirek* (إسی) *yyeler* ... (Mühtehab-ı Şifâ, 4a/9) “... (insanlar) yemeği sıcak günde soğutup, soğuk günde ise daha sıcak yemelidir (yesinler) ...”

Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait eserlerde, sözcüğe getirilen eklerin (+*lik*, +*rek*) genellikle kefle yazıldığı görülmektedir. Eklere ait bu yazım biçimi, -sanılanın aksine- *issi* biçiminin ıssıdan daha yaygın olduğunu gösterir. Bu kullanımlarda ıssı biçiminin varlığı kabul edilip damak (kalınlık-incelik) uyumunun bozulduğu da düşünülebilir. Ancak bu düşünce, örneklerin yaygınlığı ve alındığı eserler bakımından damak uyumunun sağlam olduğu dönemin dili için geçerli değildir.

Bir Eserde Issıcağ / Isıcağ Sözcüğü İssi Biçiminin Varlığını Ortadan Kaldırır mı?

İlk defa Eski Anadolu Türkçesinde tanıklanan ve oldukça seyrek kullanılmış olan *ıssıcağ / ısıcağ* “sıcak” sözcüğü, *ıssı* “sıcak” ile {+cağ} ekinin birleşip kalıplaşmış biçiminden (*ıssıcağ*¹⁰ > *ısıcağ*¹¹ / *ışıcağ*¹² [> Bugünkü Türkiye Türkçesinde *sıcağ*¹³]) ortaya çıkmıştır. Burada *ıssıcağ / ısıcağ*, *ıssı* sözcüğünün ortaya çıkmasından sonra gelişen biçimdir. Zira *Issı* ile *ıssıcağ / ısıcağ* sözcüğü, “sıcak” anlamında eş değer kullanılmış ve muhtemelen {+cağ} eki işlev aşınmasına uğrayarak kökle kalıplaşmıştır. Adı geçen dönemde *issicek / isicek* biçimine rastlanmamış olması da *ıssıcağ / ısıcağ* sözcüğündeki kalıplaşmayı destekler.

Hekim Bereket'e ait *Hulāşa* adlı eserde hem çok sık olarak *issi* “sıcak” ve *issilik* “sıcaklık” biçimleri hem de seyrek olarak *ıssıcağ / ısıcağ* “sıcak” kullanılmıştır (Erdağı Doğuer, 2016: 245, 246, 251, 252). Kullanılan bu biçimler, *ıssıcağ / ısıcağ* sözcüğüne bakarak eksiz biçimin *ıssı* okunamayacağına ve her iki biçimin de aynı eserde kullanılabilmesine işaret eder¹⁴. *Issıcağ / ısıcağ*, *ıssı* biçiminin varlığı için bir kanıt olarak değerlendirilebilir ancak kalıplaşmış olduğundan herhangi bir eserde geçen eksiz biçimin *ıssı* mı yoksa *issi* mi olduğunu belirlemede bir ölçüt değildir. Bu bakımdan bir eserde *ıssıcağ / ısıcağ* sözcüğünün kullanılması, o eserde eksiz biçimin *ıssı* olamayacağı sonucunu çıkarmak için yeterli bir gerekçe oluşturmaz. Başka bir deyişle bir eserdeki *ıssı*nın varlığını, aynı eserdeki kalıplaşmış *ıssıcağ / ısıcağ* sözcüğü ile ilgili görmek mümkün olmasa gerekir.

İssi ve İssı Biçimleri Nasıl Ortaya Çıktı?

Eski Türkçeden itibaren kullanılan olan *isig* “sıcak; hararet, ateş (hastalık); candan, sevgili, şefkatli” sözcüğünün (Clouston, 1972: 246; Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: 34, 513; Wilkens, 2021: 311) Eski Anadolu Türkçesindeki karşılığı *issidir*. Harezmi Türkçesi eserlerinden¹⁵ *Nehcü'l-Ferâdîs*'te geçen *kaçan kim otnunğ harârati tağı isiglikî*¹⁶ *zâ'il boldı erse* ... (Eckmann, 2014: 150) “Ateşin harareti ve sıcaklığı geçince ...” şeklindeki ifade, muhtemelen aynı eserin Oğuz lehçesiyle yazılmış, Eski Anadolu Türkçesine ait farklı bir nüshasında *kaçan kim oduñ harâreti dahı issiligi*¹⁷ *zâyil oldısa* ... (Acar, 2018: 182a/14-15) biçiminde geçer. Yani *isiglik* sözcüğü Eski Anadolu Türkçesine *issilik* biçiminde

¹⁰ Yelten, 1993: 240 [11a/13]; Ergüzel, 1999: 504; Yavuz, 2013: 666 [145b/11]; Erdağı Doğuer, 2016: 549 [38a/8].

¹¹ Önler, 1990: 20, 126; Turan, 1992: 818; Yelten, 1993: 241 [11b/5]; Gültaş, 1996: 124; Kültürel ve Beyreli, 1999: 694; Özçelik, 2001: 36; Yavuzarslan, 2002-I: 323; Şahin, 2007: 151; Erdağı Doğuer, 2016: 531 [47a/9]; Sarıkaya, 2019: 177.

¹² *ışıcağ* (Aynacı, 2014: 75a/5 [tipkibasım]), *ışıcağda* (Yastı, 2016: 107), *ışıcaklık* (Günşen, 2004: 202; Yastı, 2016: 86).

¹³ *sıcağ*; taranan Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait eserlerde tespit edilememiştir, ön sesteki /i/ ünlüsünün düşmesiyle muhtemelen sonraki dönemde ortaya çıkmıştır.

¹⁴ Ancak *ısıcağ* biçiminden hareketle eksiz biçimin de *ıssı* olduğu yönündeki değerlendirmelere (Önler, 1999: 152) rastlanmaktadır. Bu durumda *issirek* ve *issilik* (Önler, 1999: 163) biçimlerinin göz ardı edildiği anlaşılmaktadır.

¹⁵ Harezmi Türkçesindeki *isig* ve varyantları hakkında değerlendirme için bk.: Doğan, 2021: 231-232.

¹⁶ Yazmada şeklindedir.

¹⁷ Yazmada şeklindedir.

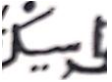
aktarılmıştır. Yine aynı eserde geçen *isig*¹⁸ (Eckmann, 2014: 219) sözcüğünün de *issi*¹⁹ (Acar, 2018²⁰: 261a/9) olarak aktarıldığı görülür. Bu da yazılı kaynaklardaki en eski biçimin *isig*, bunun Eski Anadolu Türkçesindeki yansımasının ise *issi* olduğu düşüncesini destekler. *İssinin*, *isig* biçiminden söz sonu /g/ düşmesi ve daha sonra ünsüz ikizleşmesiyle ortaya çıktığı anlaşılmaktadır (Tietze, 2009: 416; Doğan, 2021: 231). Bu durumda asli ve eski biçimin *issi*, sonradan ünlü kalınlaşmasıyla ortaya çıkan fonetik varyantın ise *ıssı* olduğu söylenebilir. *Issı* biçiminin kökeni veya ortaya çıkışı üzerine kesin olmamakla birlikte bazı görüşler öne sürülebilir:

a) Eski Anadolu Türkçesinde yaygın kullanılan *aşşı* “fayda, yarar; kazanç; faiz” sözcüğünden *a > ı* değişmesiyle ortaya çıkmış olan *ışşı* biçimiyle de nadiren karşılaşılır²¹. *Issı* “sıcak”, sözü edilen biçimden örnekseme yoluyla ortaya çıkmış olabilir ancak bu, uzak ihtimaldir.

b) Köken ve anlam bakımından farklı fakat eş sesli olan *issi* “sıcak” ve *issi* “sahibi” sözcüklerinin birbirine karışmasından dolayı konuşma dili, anlam farkını biçim farkıyla belirginleştirmek üzere *ıssı* biçiminin ortaya çıkmasını tetiklemiş olabilir ancak bu da uzak ihtimaldir.

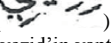
c) *Issının*, *ıssıcağ* / *ısıcak* biçiminin etkisiyle *isside* meydana gelen ünlü kalınlaşması sonucu ortaya çıkmış olabileceği düşünülebilir ancak bu düşünce mümkün değildir. Zira *ıssıcağ* / *ısıcak* biçiminin ortaya çıkması, *ıssı* biçiminin kullanılmaya başlamasından sonradır; yani kök-ek birleşmesi, *ıssı* biçiminin ortaya çıkmasından sonra meydana gelmiştir.

ç) Eski Anadolu Türkçesinde -muhtemelen standart ve standart dışı olmak üzere- farklı ağızların varlığı bilinmektedir²². Bu farklı ağızlara özgü kullanım biçimlerinin yer yer müellifler ve -genellikle- müstensihler eliyle eserlere / nüshalara yansıtıldığı görülmektedir. Örneğin bir eserde {+lık} ekini alan *yaşıl* biçimi kullanılırken başka bir eserde {+lık} ekini alan *yeşil* ile karşılaşılmaktadır²³. Pek çok tıp eserinde sadece *issilik* “sıcaklık” kullanılırken Ahmedî’nin *Tervihü’l-Ervâh*’ında sadece *ıssılık* / *ıssılığ* “sıcaklık” biçimi tercih edilmiştir (Özer, 1995: 1369). Hatta aynı eserin üç farklı nüshasında bile aynı sözcüğe *ışşılık*, *ıssılık*, *issilik* olmak üzere birbirinden farklı şekillerde yer verildiği görülmektedir²⁴. Bu durum, herhangi bir sözcüğe ait -kalın ve ince ünlülü olmak üzere- fonetik varyantlaşmanın ağızlardaki telaffuz farklılaşmasıyla ilgili olduğunu gösterir. Bu bakımdan *ıssı*, sınırlı çevreye özgü herhangi bir ağzın veya bazı ağızların fonetik özelliği olarak *issi* ile aynı dönemde nadiren eserlere yansımış olmalıdır. Dolayısıyla *issi*, geniş çevreye özgü ağız veya ağızların bir özelliği olarak değerlendirilebilir; *ıssı* ise *issinin* sınırlı çevreye özgü birtakım ağızlardaki farklı söyleyiş biçimi olarak düşünülebilir. Kısacası *ıssının* ortaya çıkmasında standart dışı veya dar bir sahaya özgü ağız özelliği başlıca etken olsa gerektir. İfade edilen düşünce diğerlerine göre daha olası görünmektedir.

¹⁸ Yazmada şeklindedir.

¹⁹ Yazmada şeklindedir.

²⁰ Belirtilen eseri yayımlayan araştırmacı, sözcüğü *ıssı* olarak okumuştur (Koca, 2018: 255) ancak aynı eserde geçen *issilik* biçiminden hareketle okumanın *issi* şeklinde düzeltilmesi yerinde olur.

²¹ ... eger bāyezīdün derisini daħı geyürseñ şaḡa ıṣṣısı () yokdur tā bāyezīd işledügin işlemeyince ... (Hazai, 2008: 122 [120b/7-8]) “... eğer Bayezid’in derisini de giydirden Bayezid’in yaptığını yapmayınca sana faydası yoktur ...”.

²² Bilgi için bk.: Karahan, 2006: 3-11; Develi, 2008: 212-226; Gülsevin, 2009: 40; Gülsevin, 2013: 1953-1962.

²³ *yeşillige* (Cerrâhiyye-i İlhâniyye, 133a/15) “yeşillige”, *yaşılığa* (Doğan, 2016: 49b/11) “yeşillige”.

²⁴ *ışşılığın* (Âşık Paşa, Garib-nâme, 73b/1) “sıcaklığın”, *ıssılığın* (Yavuz, 2000-I/1: 380

[95b/7]) “sıcaklığın”, *issiligiñ* (Âşık Paşa, Garib-nâme, Universitätsbibliothek Leipzig, 55a/16) “sıcaklığın”.

SONUÇ

Eski Anadolu Türkçesinde “sıcak” anlamında aynı kökten (*isig*) gelen *issi* ve *ıssı* olmak üzere iki farklı biçim vardır. Bunlardan *issi*, daha eski ve muhtemelen daha yaygın kullanılmış biçimdir. Tıp eserlerinde genellikle *issi* biçiminin tercih edilmiş olması, sözcüğün konuşma dilindeki yaygınlığına bir işaret olarak değerlendirilebilir. Zira bu eserler genellikle sade ve anlaşılır bir dille yazılmıştır. Bu durumda sözcükteki gelişme, Eski Türkçeden Eski Anadolu Türkçesine *isig* > *isi* > *issi* > *ıssı* şeklinde gösterilebilir.

İkincil varyant olan *ıssı* biçiminin ortaya çıkması hakkında kesin olmamakla birlikte farklı görüşler öne sürülebilir: *aşşı* “fayda, yarar; kazanç; faiz” sözcüğünden *a* > *ı* değişmesiyle meydana gelmiş olan *ışşı*dan örneksemeyeyle ortaya çıkmış olabileceği ve *ıssının*, “sahibi” anlamındaki *issi* sözcüğünden ayırmak ve karışıklığı önlemek için ortaya çıkarılmış olabileceği şeklindeki farklı görüşler uzak ihtimal olarak dile getirilebilir; *ıssıcağ* / *ıssıcağ* biçiminin etkisiyle *isside* meydana gelen ünlü kalınlaşması sonucu ortaya çıkmış olabileceği görüşü ise kabul edilebilir olmaktan uzaktır. Bunlara karşılık *ıssı* biçiminin, *ıssının* sınırlı çevreye özgü birtakım ağızlardaki farklı söyleyiş biçimi şeklinde ortaya çıkmış olabileceği görüşünün daha makul ve muhtemel olduğunu söylemek mümkündür.

Sadece yazılı kaynaklarla takip edilebilen tarihî döneme ait bir eserde / nüshada kullanılan biçimin *issi* mi yoksa *ıssı* mı olduğunu anlamının iki yolu vardır: bunların biri sözcüğün *sadlı* yazımının olup olmadığı, diğeri ise sözcüğe getirilen {+llk} ve {+rAk} eklerinin sonundaki sesin yani ünsüzün yazımı. Eğer bir eserde *sadlı* yazılmış biçim varsa sözcük *ıssıdır* ve eksiz diğer bütün biçimler *ıssı* / *ıssı* şeklinde okunabilir. Eğer sözcüğe getirilen ekler *kefle* (ك) yazılmışsa *issi*, *kafla* (ق) yazılmışsa *ıssıdır*; dolayısıyla eserdeki diğer eksiz biçimlerin de buna göre okunması yerinde olur. Bunların dışında her iki sözcük aynı şekilde (genellikle *اسی*) yazıldığından sözcüğün fonetik varyantını belirlemek güçtür. Ancak yaygın kullanılan biçim *issi* olduğundan okuma tercihini de *issiden* yana kullanmak daha isabetli olsa gerektir.

Tarama Sözlüğü'nde sadece *ıssı* maddesine yer verilmiş ancak *issi* biçimi dikkatlerden kaçmıştır. Muhtemelen *ıssıcağ* / *ıssıcağ* sözcüğü, bu durumun ortaya çıkmasında başlıca etkindir. Adı geçen sözlüğe *issi* biçiminin eklenmesi ve *ıssı* maddesinde verilen örneklerin de alındıkları eserlere ait nüshalardan hareketle tekrar değerlendirilmesi gerekir. Zira *ıssı* biçiminin geçtiği düşünülen örneklerde, sözcüğün *issi* olma ihtimali de vardır.

Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait eserlerin metin neşirlerinde genellikle *ıssı* biçiminin tercih edildiği görülmektedir. *Tarama Sözlüğü*'nde sadece *ıssı* biçiminin geçmesi ve söz konusu dönemde *ıssıcağ* / *ıssıcağ* şeklinde bir sözcüğün varlığı, {+lik} ve {+rek} eki almış kullanımlara rağmen okumaların da *ıssı* şeklinde yaygınlaşmasını beraberinde getirmiş olmalıdır. Ancak belirtilen biçimle yapılan okumalar, dönemin diliyle uyumlu olmaktan uzaktır.

Yazarlık Katkısı

Çalışma, tek yazar tarafından hazırlanmıştır.

Etik Kurul Beyanı

Çalışma, doküman incelemesine dayalı olduğu için etik kurul onayı gerektirmemektedir.

KAYNAKÇA

- Acar, E. (2018). *Eski Anadolu Türkçesi Dönemine Ait Bir Nehcü'l-Ferādīs (Giriş-Metin-Tıpkıbasım) I*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Akkadioğlu, *Kâbûs-nâme Tercümesi*, British Library, Or. 7320, London.
- Argunşah, M. (1999). *Muhammed b. Mahmûd-ı Şirvânî Tuḥfe-i Murâdî İnceleme-Metin-Dizin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Âşık Paşa, *Garib-nâme*, Millî Kütüphane, Ankara Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, Yer No.: 06 Hk 320/1, Ankara.
- Âşık Paşa, *Garib-nâme*, Universitätsbibliothek Leipzig, Cod. Turc. 113, Leipzig.
- Aynacı, M. (2014). Sultâniyye (İnceleme, Metin, Dizin), (Yayımlanmamış Doktora Tezi), (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Nesrin Altun), Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Baran, B. (2019). *Yusuf Sünbül Sinan'ın Dinî-Tasavvufî Eseri Giriş-Dil İncelemesi-Metin-Dizin*. İstanbul: Kriter Yayınları.

- Bayat, A. H. (2005). *Abdülvehhâb bin Yûsuf ibn-i Ahmed el-Mârdânî Kitâbu'l-Müntehab fî't-Tıb (823 / 1420) İnceleme - Metin - Dizin - Sadeleştirme - Tıpkıbasım*. İstanbul: Merkezefendi Geleneksel Tıp Derneği Yayınları.
- Birnbaum, E. (1981). *The Book of Advice by King Kay Kâ'us ibni Iskander The Earliest Old Ottoman Turkish Version of His Kâbüsnâme*, (Ed. Ş. Tekin ve G. Alpay Tekin). Cambridge: Harvard University.
- Canpolat, M. ve Önler, Z. (2007). *İshâk bin Murâd Edviye-i Müfredde*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Cerrâhiyye-i İlhâniyye*, Bibliothèque Nationale de France, Supplément Turc 693, Paris.
- Clauson, S. G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. London: Oxford University Press.
- Çağırın, Ö. (1992). Ahmed-i Dâ'î Tıbb-ı Nebevî İmlâ-Fonetik-Morfoloji-Karşılaştırmalı Metin-İndeks ve Sözlük II. Cilt, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Gürer Gülsevin), Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Develi, H. (2008). Eski Türkiye Türkçesi Ağızlarının Sınıflandırılması. *Turkish Studies*, 3(3), 212-230.
- Doğan, C. (2021). Harezmi Temas Lehçesi. (Ed. Y. Şimşek). *Orta Türkçe Döneminin İlk Evresi: Sorunları ve Çözüm Önerileriyle Harezmi Türkçesi İçinde* (s. 221-240). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Doğan, E. (2016). *Şeyhoğlu Sadru'd-dîn Mustafâ Kâbüs-nâme (Giriş-Notlar-Metin-Sözlük/Dizin-Tıpkıbasım)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Eckmann, J. (2014). *Nehcü'l-Ferâdis Uştmağlarınġ Açuq Yolu*, (Yayımlayanlar: S. Tezcan ve H. Zülfikar). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ercilasun, A. B. ve Akkoyunlu, Z. (2014). *Kâşgarlı Mahmud Dîvânu Lugâti't-Türk Giriş - Metin - Çeviri - Notlar - Dizin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Erdağı Doğuer, B. (2013). *Hekim Bereket Tuġfe-i Mübârizî Metin-Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Erdağı Doğuer, B. (2016). *Hekim Bereket Hülâşa Metin-Sözlük*. Ankara: Ürün Yayınları.
- Ergüzel, M. (1999). *Şirvanlı Mahmud Tarih-i İbn-i Kesir Tercümesi (IV. Cilt, 2. Kısım) Dil Özellikleri-Metin-Sözlük-Dizin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Fahrî, *Hüsrev ü Şîrin*, Staatsbibliothek zu Berlin Preußischer Kulturbesitz, Hs. or. 1069, Berlin.
- Gültaş, A. (1996). *Hâliiname*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Gülsevin, G. (1989). Ahmed-i Dâ'î Miftâhu'l-Cenne, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), (Danışman: Doç. Dr. Osman Nedim Tuna), Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gülsevin, G. (2009). Eski Anadolu Türkçesi Ağızlarında Uzun Ünlüler Üzerine. *Dil Araştırmaları*, 5, 39-56.
- Gülsevin, G. (2013). Eski Anadolu Türkçesi Ağızları Üzerine, Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri 20-25 Ekim 2008 -II- (s. 1953-1962). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Günşen, A. (2004). *İpsalalı Ebu'l-Hayr Mevlid (İnceleme-Metin-Dizin)*. Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları.
- Hazai, G. (2008). *Die altanatolisch-türkische Übersetzung des Tazkaratu l-Awliyâ von Farîduddîn 'Aġâr 2. Band: Faksimiles*. Berlin: Klaus Schwarz Verlag.
- İlhan, N. (2009). *Eşref b. Muhammed Hazâ'înu's-Sa'âdât (İnceleme - Metin - Dizin - Sözlük)*. Malatya: Öz Serhat Yayıncılık.
- Karabacak, E. (2002). *Bergamalı Kadri Müyessiretü'l-Ulûm*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karahan, L. (2006). Eski Anadolu Türkçesinin Kuruluşunda Yazı Dili - Ağız İlişkisi. *Turkish Studies*, 1(1), 1-12.
- Karasoy, Y. (2013). *Sirâcü'l-Kulûb - Gönüllerin Işıġı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kültürâl, Z. ve Beyreli, L. (1999). *Şerifî Şehnâme Çevirisi II*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Mansuroğlu, M. (1988). Eski Osmanlıca, *Tarihî Türk Şiveleri* (s. 247-276), (Çeviren: Mehmet Akalın). Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Murad, S. (2019). *Mustafâ b. Seydi Cevher-nâme-i Sultân Murâdî İnceleme - Tenkitli Metin - Dizin - Tıpkıbasım*. İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları.
- Müntehab-ı Şifâ*, Bibliothèque Nationale de France, Département des manuscrits, Turc 170, Paris.
- Önler, Z. (1990). *Celâlüddin Hızır (Hacı Paşa) Müntehab-ı Şifâ I Giriş - Metin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Önler, Z. (1999). *Celalüddin Hızır (Hacı Paşa) Müntehab-ı Şifa II Sözlük*. İstanbul: Simurg Yayınları.
- Özçelik, S. (2001). *Kitâbü'l-Mühimmât*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Özek, F. (2015). *Kitâbu Fezâ'ili'l-Mekke ve'l-Medîne ve'l-Kudüs İnceleme - Metin - Dizin - Tıpkıbasım*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Özer, O. (1995). Ahmedî Tervîhü'l-Ervâh I / A Giriş-İnceleme-Metin, II / B Dizin H-N, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), (Danışman: Doç. Dr. Zafer Önler), Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Salan, E. (2022). Eski Anadolu Türkçesinde “(turur >) durur” Ekleşmiş midir?. (Ed. E. G. Keskin ve N. Biray). *Tarihî ve Çağdaş Türk Lehçeleri Araştırmaları: Fiil Kategorisi İçinde* (s. 373-389). Ankara: Bengü Yayınları.
- Sarıkaya, B. (2019). *Tercüme-i Acâ'ibü'l-Mahlûkât (İnceleme-Metin-Dizin)*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Şahin, H. (2007). *Abdülvehhâb bin Yûsuf ibn-i Ahmed el-Mârdâni Bursa Haraççı 1149/5 Müntehib Dil Özellikleri-Metin-Dizin-Tıpkı Basım*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayınları.
- Şahin, M. Ü. (1994). Mü'min bin Mukbil Miftâhü'n-Nûr ve Hâzâinü's-Sürûr (Dil Özellikleri-Metin-Söz Dizini), (Yayımlanmamış Doktora Tezi), (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Gürer Gülsevin), Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tietze, A. (2009). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati İkinci cilt F-J*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- Timurtaş, F. K. (1994). *Eski Türkiye Türkçesi XV. Yüzyıl Gramer - Metin - Sözlük*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Topal, E. (2020). *Tefsîr-i Ebu'l-Leys Semerkandî Kastamonu Nüshası (En'am-Kehf) İnceleme-Metin-Dizin*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Turan, F. (2017). *Bahşâyîş bin Çalıça - Bahşâyîş Lügati*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Turan, Z. (1992). Hâcî Paşa (Celâleddin Hızır) Teshîl II. Cilt Söz Dizini, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Şerif Ali Bozkaplan), Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Türk Dil Kurumu (2009). *Tarama Sözlüğü III*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Wilkens, J. (2021). *Handwörterbuch des Altuigurischen Altuigurisch - Deutsch - Türkisch / Eski Uygurcanın El Sözlüğü Eski Uygurca - Almanca - Türkçe*. Göttingen: Universitätsverlag Göttingen.
- Yastı, M. (2016). *Kitâb-ı Taşîl-i Tarîki'l-Muqarrebîn ve Sebîli'l-'Mütteb'in (Rodos Nüshası) Giriş - İnceleme - Metin - Dizinler - Tıpkıbasım*. Konya: Palet Yayınları.
- Yavuz, K. (2000). *Âşık Paşa Garib-nâme I/1, II/1*. İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yavuz, S. (2013). *Cerrâh-nâme İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Yavuzarslan, P. (2002). *Müsâ bin Hâcî Hüseyin el-İznikî Münebbihü'r-Râkîdin (Uyurları Uyandırucu) Giriş-İnceleme-Tenkitli Metin I - Dizin II*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yaylagül, Ö. (2010). *Ebvâb-ı Şifâ Metin Dilbilimsel Bir İnceleme*. Ankara: KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Vakfı Yayını.
- Yelten, M. (1993). *Şirvanlı Mahmud Kemâliyye (Giriş-İnceleme-Cümle Bilgisi-Metin-Sözlük)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Yelten, M. (1998). *Şirvanlı Mahmud Târih-i İbn-i Kesîr Tercümesi (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.